

NIKOLA BATUŠIĆ
Zagreb

MATIJA VALJAVEC – PRIREĐIVAČ CRKVENIH PRIKAZANJA
STAROHRVATSKIH XVI. I XVII. VIJEKA
STARI PISCI HRVATSKI, KNJIGA XX., JAZU ZAGREB, 1893.

*MATIJA VALJAVEC-HERAUSGEBER DER ALTKROATISCHEN
KIRCHENSPIELE DES 16 UND 17 JAHRHUNDERTS.
ALTE KROATISCHE SCHRIFTSTELLER, BAND XX, JAZU ZAGREB 1893*

Im Artikel wird die Bedeutung des Bandes XX. der Berühmten Reihe "Alte kroatische Schriftsteller" der damaligen Jugoslawischen (heute Kroatischen) Akademie der Wissenschaften und Künste aus dem Jahre 1883 analysiert.

Prije više od stotinu godina, 1893., pojavila se u izdanju tadanje *Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, u njezinu prestižnu nizu, kao dvadeseta knjiga kolekcije *Starih pisaca hrvatskih*, zbirka *Crkvenih prikazanja starohrvatskih XVI. i XVII. vijeka* koju je priredio Matija Valjavec. Autor edicije nije naveden u *impressumu*, a njegovo ćemo ime naći tek na kraju *Uvoda*, skromno, da ne kažemo i pomalo skrovito signirano s - M. Valjavac.¹

Priredivač ove, danas bismo mogli reći i povijesne knjige ne samo za hrvatsku književnu povijest, a medievistiku posebno, već i za teatrologiju pa i suvremenu scensku praksu, uvrstio je u zbirku četrnaest tekstova.

Nalazili su se oni u Akademijinu *Arhivu* pod signaturom IV. a 47 (pisani glagoljicom) i pod signaturom IV. a 33 (pisani latinicom). U prvom konvolutu na kojem je zabilježena godina 1556. nalaze se dva, a u drugom, koji potječe iz druge polovice 17. st., "ali je veoma izmijenjen prepis ranijega originala"², dvanaest tekstova. Tako talijanski kroatist Francesco Severio Perillo, preuzimajući, uglavnom priredivačeve komentare iz predgovora, opisuje primarne značajke Valjavčeva izvora.

Glagoljski rukopis (signatura IV. a 33), kaže Valjavec, "kupnjom je od Kukuljevića prešao u svojinu akademije, a Kukuljević ne znam da je kome kazao otkle ga je dobio, niti ima u samoj knjizi nigdje zabilježeno otkle potiče"³. Može se, međutim, pretpostaviti da je Kukuljević rukopise donio s nekoga od brojnih putovanja po krajevima gdje je glagoljica bila posebno proširena, dakle iz Hrvatskoga primorja, srednje Dalmacije ili s nekoga od otoka.⁴ O točnom podrijetlu ovih rukopisa nema podataka niti u raspravi

Tomislava Jakića o postanku i sastavu znamenite Kukuljevićeve knjižnice od 12000 svezaka, koju je, 1868. zajedno s arhivom, prodao tadanjoj JAZU za 20000 forinti.⁵ Druga, znatno veća zbirka rukopisa, nastala je, kaže Valjavec, “u drugoj polovini XVII. vijeka a sadržaje komade složene valjada (!) od samih Hvarana...”⁶

Prvu skupinu čine poznata *Muka* koja se izvodila na Cvjetnicu i na Veliki petak te *Mišterij vele lip i slavan od Isusa kako je s križa snet, za tim u grob postavljen*, dok su u drugoj dvanaest različitih prikazanja, od kojih su neka i nedvojbeno autorska, kao što je, primjerice, slučaj sa Sabić Mladinićevim ili Gazarovićevim djelima.⁷

Govoreći danas o Valjavčevoj knjizi valja se, ponajprije, zadržati na njezinu naslovu koji žanrovski određuje prezentirani korpus. Pri tome nas, u ovom trenutku, Valjavčeve atribucije ili njegove pretpostavke o suodnosu pojedinoga djela prema talijanskim izvorima neće posebno zanimati, kao što se nećemo baviti niti tekstološkim pitanjima. Poznato je, naime, kako je Rudolf Strohal dvadesetak godina nakon Valjavčeva izdanja ispravio neka njegova pogrešna čitanja glagoljskih rukopisa, pa tako Strohalov rad s prethodnim Valjavčevim izdanjem čini svojevrsnu cjelinu.⁸

Valjavec u naslovu knjige rabi termin *crkveno prikazanje*, preuzimajući i ključni termin *prikazanje* neposredno iz izvornoga korpusa koji prezentira u knjizi. Od četrnaest objavljenih tekstova osam ih je generički klasificirano kao *prikazanje*, tri su *skazanja*, dva obilježena kao *muke*, a jedan je *mišterij*.

Kao što je poznato, suvremena književnopovijesna znanost prihvaća termin *prikazanje* kao legitiman, jer “taj naziv pripada svim onim oblicima crkvene, odnosno religiozne drame koji su bilo tematikom bilo strukturalnim elementima, bez obzira na vrijeme nastanka, vezani za određeni tip srednjovjekovne drame, to jest jedan strogo određeni žanr.”⁹

Valjavec preuzima generičku odrednicu *crkveno prikazanje* posve očito iz Armina Pavića *Historije dubrovačke drame*¹⁰, gdje se već na str. 3 *Uvoda* javlja termin *prikazanje* *iliti skazanje* koji će se u svezi s lokacijom nastanka najranijih djela (Split, odnosno Hvar), pitanjima autorstva, ali i analizom žanra u ranorenesansnom dubrovačkom razdoblju na Vetranovićevu dramskom korpusu javljati dosljedno i bez ikakve dvoumice tijekom čitava Pavićeva rada.

Nikica Kolumbić, nedvojbeno najsustavniji proučavatelj hrvatske srednjovjekovne dramske književnosti, drži kako je i termin *crkveno prikazanje* čvrsto utemeljen i znanstveno prihvatljiv još i danas. O tome svjedoči ne samo njegov doktorski rad iz 1964.¹¹, već i niz kasnije redigiranih, revidiranih i s novijom literaturom ažuriranih poglavlja ove disertacije koja su objavljena u Kolumbićevoj knjizi *Po običaju začinjavac*¹².

Spomenimo tek uzgred kako će i filološka i teatrološka ekspertiza lako ustanoviti da je hrvatska generička označnica *crkveno prikazanje* prijevod talijanskoga termina *sacra rappresentazione*. Uostalom, i čuvena monografija talijanskoga kroatista Francesca Saveria Perilla *Le sacre rappresentazioni croate*, prevedena je u nas kao *Hrvatska crkvena prikazanja*¹³, čime izvorna nomenklatura žanra nije dovedena u pitanje. Uostalom, to se nije dogodilo niti u poznatu Štefanićevu zborniku¹⁴, niti u Hercigonjinoj knjizi¹⁵, kao niti u sve brojnijim medievističkim književnopovijesnim i teatrološkim analizama mlađih znanstvenika.¹⁶ Spomenimo, međutim, kako neke najnovije genološke rasprave, slijedeći razmišljanja Pavla Pavličića¹⁷, ponovno uvode pojam *crkvena drama* kamo pripada skupina *liturgijskih drama* i skupina *crkvenih prikazanja*¹⁸, što, zapravo i nije naročita novost, budući da se termin *crkvena drama*, današnjom geno-

loškom terminologijom rečeno - kao *nadređeni*, javlja u brojnim raspravama hrvatskih medievista i dramskih antologičara od Strohalo i Fanceva do Marijana Matkovića i Branka Hećimovića.

Starohrvatska prikazanja - ne ulazeći ovom zgodom u tadanje atribucije, koje su se vremenom djelomice pokazale ne samo dvojbenim, već su u kasnijoj književnopovijesnoj znanosti i temeljito revidirane - tiskana su prije Valjavčeve knjige i u nizu edicija iz kolekcije *Starih pisaca hrvatskih* (Marulić, SPH, knj.I, 1869., Vetranović, SPH, knj. IV, sv.2, 1872., Držić, SPH, knj. VII, 1872. i Gleđević, SPH, knj. XV, 1886.).

Valjavec se, priređujući za *Stare pisce hrvatske, Crkvena prikazanja starohrvatska*, mogao osloniti tek na nekolicinu autora, među kojima su najznačajniji bili Šime Ljubić, Pavel Josef Šafařík, Ivan Kukuljević-Sakcinski, August Leskien, Vatroslav Jagić i, dakako, Armin Pavić.¹⁹ Iz njihovih je radova koristio za svoj Uvod određene spoznaje koje je upotpunio i poznavanjem tadanje talijanske medievističke, i danas bismo rekli, teatrološke literature, što dokazuje citiranjem djela Alessandra d'Ancone²⁰.

Valjavčeva prezentacija rukopisnoga korpusa, bez obzira na kasnije Strohalove ispravke njegova glagoljskoga segmenta, neupitna je. O nekim dvojbenim atribucijama iz drugoga, tzv. "hrvatskoga" segmenta knjige, raspravila je meritorno novija hrvatska medievistika.

Danas je, međutim, bitno na koji je način autorovim **Uvodom** predstavljen korpus i kakvo je današnje značenje ovoga predgovora.

Valjavčeve teatrološke interpretacije čine se danas i suviše jednostavnima, pa i jednostranima, ukoliko promotrimo njegove sažete informacije o nastanku latinske liturgijske drame i njezine kasnije transformacije u složenije, kaže Valjavec "igre". Bez imalo nastojanja za dokazivanjem barem nekih autohtonosti starije hrvatske književnosti, Valjavec (**Uvod**, str. V) eksplicite tvrdi "kako su ostale vrsti staroga pjesništva hrvatskoga gotovo sve udešene po talijanskim uzorima, tako su i naša crkvena prikazanja gotovo sva, koliko ih poznajemo, ponačinjena po primjerima talijanskih representacija".

Stoga je Nikica Kolumbić ispravno zaključio kako Valjavčev komentar vlastitu izdanju nije bio "plog svestranijih i dubljih istraživanja. Za Valjavca gotovo da i nema razlike između umjetničkih prikazanja don Sabića Mladinića i Marina Gazarovića s jedne i onih srednjovjekovnih s druge strane".²¹

U bitnim, komparatističkim dijelovima **Uvoda**, Valjavec se, uglavnom, oslanja na Pavićeve analize, ali niti on, kao što nije učinio niti njegov prethodnik, ne vidi bitne razlike između anonimnih srednjovjekovnih prikazanja, i onih kasnijih, koja su, nasljedujući u nekim obilježjima "začinjavce", pisali mnogo obrazovaniji autori.

Uza sve opravdane primjedbe koje možemo izreći Valjavčevu **Uvodu**, njegovo se izdanje *Crkvenih prikazanja starohrvatskih XVI i XVII vijeka* smije i može ocijeniti iznimnom edicijom. Ostala je, naime, do danas *jedinom* koja na *jednom mjestu* objedinjuje gotovo čitavi korpus hrvatskih crkvenih prikazanja. Tekstove iz Valjavčeva izdanja preuzimali su, bilo cjelovito, bilo u fragmentima, brojni antologičari. Ovi su tekstovi citirani u svim našim i inozemnim medievističkim studijama o najranijoj hrvatskoj drami. No, isto je tako bitno da ih je koristila i suvremena scenska praksa koja od 1968. iznova teatarski propituje naša crkvena prikazanja, služeći se kao polazištem za brojne predstave upravo Valjavčevim izdanjem.²²

SAŽETAK

U radu se analizira važnost Valjavčeva izdanja *Crkvenih prikazanja starohrvatskih (Stari pisci hrvatski, knjiga XX., JAZU Zagreb, 1893.)*. Valjavec je u ovaj svezak uvrstio četrnaest dramskih tekstova (dva na temelju glagoljskih, a dvanaest na temelju latiničnih rukopisa) različitih generičkih obilježja (muke, misteriji, uskršnje igre, mirakuli, hagiografske drame). Premda je Valjavčev predgovor i s književnopovijesnoga, a naročito teatrološkoga stajališta danas zastario, ovaj svezak još uvijek posjeduje iznimnu vrijednost. On je do danas jedini gdje su na jednome mjestu sabrane gotovo sve hrvatske crkvene drame, a ovdje objavljeni tekstovi služe i suvremenoj hrvatskoj kazališnoj praksi.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel wird die Bedeutung de Bandes XX. der berühmten Reihe "Alte kroatische Schriftsteller" der damaligen Jugoslawischen (heute Kroatischen) Akademie der Wissenschaften und Künste aus dem Jahre 1883 analysiert. Der Herausgeber dieses Bandes, Matija Valjavec, hat in dieser Sammlung vierzehn Texte veröffentlicht. Es sind Mysterienspiele, Osterspiele, Mirakelspiele, Marienmirakel und hagiographische Dramen. Obwohl heute Valjavec' Vorwort aus theaterwissenschaftlicher Sicht nach neuen Forschungen veraltet scheint, ist dieser Band bis heute der einzige wo fast alle kroatische Kirchenspiele auf einem Ort und textologisch, ausser kleineren Ausnahmen, in zuverlässiger Ausgabe zu finden sind. Die neuere kroatische Theatergeschichte kann beweisen dass gerade Texte aus dieser Sammlung eine Unterlage für verschiedene Aufführungen in letzten dreissig Jahren geboten haben.

BILJEŠKE

¹ Bibliografski opis izdanja glasi: *Crkvena prikazana starohrvatska XVI i XVII vijeka. Stari pisci hrvatski. Knjiga XX. Tisak Dioničke tiskare. U Zagrebu 1893. 341. str.* Prva stranica Uvoda ima, dakle, samo sedam stranica.

² Usp. Francesco Saverio Perillo: *Le sacre rappresentazioni croate*. Quaderni degli annali della Facolta di lingue e letterature strtanieri dell' Università degli studi di Bari, Bari 1975., odnosno autorov prijevod ove knjige na hrvatski pod naslovom *Hrvatska crkvena prikazanja*. Čakavski sabor Split - *Mogućnosti Split*, 1978. 138 str. Citirano mjesto nalazi se na str. 121 hrvatskoga izdanja.

Valjavac (str. X Uvoda, usp. nav. dj. u bilj. 1) navodi kako u svoje izdanje nije uvrstio *Prikazanje života s. Lovrinca mučenika* (koje se nalazilo u konvolutu pod sign. IV a 33), budući da je to "prikazanje već štampano među Hektorovičevim pjesmama, prema Hektorovičevo (!) neće biti".

³ Usp. SPH, knj. XX, Uvod, str. VI, JAZU Zagreb, 1893.

⁴ Kukuljević je u Hrvatsko primorje, u Dalmaciju i na otoke putovao 1851., 1854. i 1856., vraćajući se, prema vlastitim iskazima, uvijek s obiljem starih hrvatskih rukopisa i listina te različitih knjiga. Prema Kukuljevićevu putnom izvješću: *Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni 1854. U Zagrebu. Tiskom Narodne tiskarnice dra Ljudevita Gaja, 1855. 16 str.*, on je tijekom dvaju mjeseci godine 1854. posjetio Rijeku, Bakar, Senj, Pag, Krk, Rab, Pašman, Zadar,

Šibenik, Split, Klis i Omiš. S toga je puta donio oko 110 listina i povelja, stotinjak glagoljskih, latinskih i ostalim pismom pisanih rukopisa i oko 200 starih knjiga. Usp. Ivan Kukuljević Sakcinski *Izabrana djela - posebice Ljetopis* (priredio Nikola Batušić), Matica hrvatska Zagreb, 1997.

⁵ O sastavu, značenju i vrijednosti Kukuljevićeve knjižnice usp. T. Jakić: **O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića**. "Rad", knj. 324, JAZU Zagreb, 1962., str. 145-170.

⁶ Usp. M. Valjavec, *Uvod*, dj. nav. u bilj. 1

⁷ Točan popis naslova nalazi se na nepaginiranoj stranici Valjavčeva izdanja, nakon str. IX Uvoda, kao i na str. 123 hrvatske edicije Perillove monografije.

⁸ Usp. Rudolf Strohal: *Dodaci i ispravci k izdanju Crkvenih prikazanja starih hrvatskih XVI. i XVII. v., Rad* JAZU, knj. 216, str. 218 - 230, Zagreb 1917. Strohal, međutim, nije ulazio u Valjavčeva čitanje druge, latinički pisane skupine tekstova.

⁹ Usp. Nikica Kolumbić: *Po običaju začinjavac - rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*, str. 108, Književni krug Split, Split, 1994.

¹⁰ Armin Pavić: *Historija dubrovačke drame*. JAZU Zagreb, 1871.

¹¹ Nikica Kolumbić: *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*. Zadar, 1964 (rkp.)

¹² Usp. dj. nav. u bilj. 9

¹³ Usp. dj. nav. u bilj. 2

¹⁴ Usp. Vjekoslav Štefanić (ur.): *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, PSHK, knj. 1, Zora - Matica hrvatska, Zagreb, 1969. Posebice poglavlje X, *Dramsko pjesništvo*, str. 439 - 496, kao i str. 55 - 62 u predgovoru (*dijaloške pjesme i crkvena prikazanja*).

¹⁵ Usp. Eduard Hercigonja: *Povijest hrvatske književnosti, knj. 2, Srednjovjekovna književnost*. str. 422-424, Liber-Mladost, Zagreb 1975.

¹⁶ Usp. niz raodva u zborničkoj publikaciji *Dani hrvatskog kazališta, sv. II. - srednjovjekovna i folklorna drama i kazalište*. Književni krug Split, Split 1985.

¹⁷ *Književna genologija*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1983.

¹⁸ Usp. Adriana Car Mihec: *Odnos žanra i značenja u dramskim tekstovima Ivana Bakmaza*. Dis., rkp. str. 45, Zagreb 1996.

¹⁹ Usp. N. Kolumbić, nav. dj. u bilj. 9, str. 303 - 307, i F. S. Perillo, nav. dj. u bilj. 2, str. 124 - 125.

²⁰ *Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI*, vol. I., Firenze, 1872.

²¹ Usp. N. Kolumbić, nav. dj. u bilj. 9, str. 306 - 307.

²² Na *Dubrovačkim ljetnim igrama* postavlja 1968. Božidar Viočić preradbu i dopunu Tonka Maroevića Gazarovićeve *Prikazanja života i muke svetih Ciprijana i Justine*, a na istom festivalu izvodi se od 1895. do 1990. kompilacijski tekst Nikole Batušića i Slobodana Prosperova Novaka *Ecce homo* u režiji Joška Juvančića, nastao najvećim dijelom na temelju Valjavčeva izdanja. Valjavčevu ediciju koristi Leo Katunarić za predstavu *Muka Isusova* 1990. u zagrebačkom Gradskom kazalištu "Komedija", redateljica Ivica Boban postavlja u Splitu na Prokurativama o Uskrsu 1991. također kompilacijski tekst prema Valjavčevu izdanju pod naslovom *Muka Spasitelja našega*, jednako kao i redatelj Petar Selem svoju kompilacijsku *Muku* o Uskrsu u Dubrovniku 1997. Podatci koji bi obuhvaćali amaterske skupine pokazali bi još snažniju frekvenciju primjene Valjavčeva izdanja u suvremenoj hrvatskoj scenskoj praksi.

Primljeno: 1998-3-11

